

КОНЦЕПТ «МАТИ» У ПОЕТИЦІ АНДРІЯ МАЛИШКА

Сучасні мовознавчі дослідження когнітивної лінгвістики дають науковцям змогу зробити нові висновки про відношення між мовою і об'єктивним світом. На відміну від ідеї про відображення кожного лінгвосистемою об'єктивного світу один із постулатів сучасної когнітивної лінгвістики стверджує, що мова по-своєму інтерпретує його (М. Кочерган). Мова – модель картини життя суспільства. Досліджуючи мовленнєві процеси, ми отримуємо доступ до розуміння ментальності народу, культурних та моральних цінностей її носіїв.

Дослідження цінностей у мовознавстві базується на понятті «концепт» (В. Карасик), адже мова є засобом концептуалізації та категоризації людиною оточуючої реальності. Концепти є «ціннісними домінантами культури» (В. Карасик), оскільки ціннісний складник відображає морально-етичні орієнтири суспільної поведінки особистості. Здійснення аналізу концептів за допомогою наукового апарату когнітивної лінгвістики, а також вивчення концептуальної будови природної мови відкривають перед дослідниками можливості одержання достовірних даних про універсальні та ідіоетнічні світоглядні параметри будь-якого соціуму.

Ім'я концепту «мати» становить полісемант (сучасні лексикографічні джерела подають від двох до п'яти його значень). Ядерну зону смислового поля концепту «мати» формують його словникові дефініції, які несуть основну, актуальну ознаку. На наш погляд, ядерна зона смислового поля концепту «мати» формується архісемою *«жінка стосовно народженої нею дитини; жінка, що має або мала дитину; самиця стосовно своїх малят»*. Аналіз словникових дефініцій констатує відносність материнського статусу: його набуття детермінується фактом народження жінкою дитини.

У поетиці А. Малишка багато віршів, присвячених матері, чий образ огорнутий серпанком найніжнішої любові і великої пошани. Концептуалізація образу матері дає змогу окреслити основні індивідуальні смисли в його інтенціональному полі. Більшість із них мотивовані загальномовним тлумаченням основного вербалізатора відповідного концепту – лексемою *мати*: *«жінка стосовно дитини, яку вона народила; родителька, породженниця, няня, ньєнка, матінка, матуся»* [2, с.647].

У семантичній структурі лексичного значення слова «мати» можна виділити кілька семантичних компонентів (СК): **а) СК «та, що народжує, дає життя, несе за нього відповідальність; основа»:** *«А у тебе ще син народився, нівроку, / Вєсь у батька, як вилитий, ньєнка в тривозі»* [1, с.582]; **б) СК «прихильна до дітей»:** *«Мати ж як мати, крізь віття горне / На очі синові все небо чорне»* [1, с.462]; **в) СК «здатна творити чудеса заради них»:** *«І, щоб сина безвістю не корити, – / Починає заново світ творити / Із такою ласкою та привітом, / Що в воротях камінь зробився цвітом»* [1, с.462]; **г) СК «та, що навчає, наставниця, вихователька»:** *«Мене навчала мати ще колись / – Як виростеш, моя мала дитино, / То мудрим будь і мужнім будь в житті»* [1, с.400]; **д) СК «та з ким спілкуються діти»:** *«Мамо, я хочу поговорити з вами / У вашім житті і у вашій смерті»* [1, с.258].

Свою поетичну увагу автор реалізує, змальовуючи образ старенької, спрацьованої, зажуреної, але від усього цього ще дорожчої матері. Пор.: *«Мати моя, мати дорога... / Мати моя, голово стара... / Хай не завіє твоїх стежок, / Що синові в серце йдуть»* [1, с.94]. Перед своїми очима А. Малишко завжди бачить материні *«пальці вузлуваті»*, обличчя *«в зморщечках суворих, в журбі невидній»*. Мати в поезії А. Малишка одягнута в *«чоботи збиті», «з руками змерзлими», «без свитки і козушка»,* вона асоціюється зі *«старою голубкою»:* *«Як синя птиця. Мати, моя мати, / Стара голубко в саяві сивини...»* [1, с.62].

Змальовуючи непросту долю жінки-матері, жінки-страдниці, Малишко втілює в аналізованому концепті низку відповідних семантико-концептуальних смислів (СКС): **а) СКС «та, що прожила нелегке життя»:** *«Колисала їх, бавила, мала щоночі мороки, / У турботі, у забавці. Хто ще згадає об тім? / Постаріла сама. Натрудилась за дні і за роки»* [1, с.135]; **б) СКС «весь вік працювала і ніколи не скаржилася»:** *«Мати моя полотна наткала. / Прийшла, всі доріжки позастеляла, ... / Вся перетруджена, сухенька, як гріночка ... / Ні, не скаржиться, посміхається»* [1, с.530]; **в) СКС «та, якій довелося пережити найстрашніше горе – втрату дитини»:** *«Виходить зажурена мати, Щоб мертвого сина сховати / В сльозами помитій землі»*[1, с.53].

Те, як зобразив у своїх поезіях А. Малишко образ матері, повністю відповідає освяченому українською традицією поклонінню цьому образу, який вражає сам смисл життя: *«Дайте, мамо, хліба світанком гожим, / Бо без нього дихати й жити не можем!»* [1, с.462]. Для втілення в опоетизованому концепті типових рис жінки-страдниці автор виводить символічний образ саме української матері: *«І українська мати / Під вікнами посадила квіти, / Щоб вирости із сина: ружі з серця, / А із очей лелітки»* [1, с.357]. Це дає змогу виділити і такий важливий семантико-концептуальний смисл **«та, яку шанують»:** *«А бійці приходили до хати, / Шанувати матері літа»* [1, с.40]. Додамо, що образ матері з давніх-давен глибоко пошановується в українців, і це є чи не головною ознакою етносу. А. Малишко, пам'ятаючи про це, складає шану матері не тільки за те, що *«ночей не доспала»*, а ще й за те, що навчила любити рідний край, відчувати себе сином своєї землі: *«Оту тісну дитячу сорочину, / Що мати довго шила для почину, ... / Ходив життям, та не в чужій одежі, / А в тій, що з льону нашої землі»* [1, с.437].

Аналіз наявних дефініцій лексеми **мати** констатує відносність материнського статусу: його набуття детермінується фактом народження жінкою дитини. Така обставина зумовлює наявність в українській концептуальній системі концептуалізаційної матриці «мати-дитина», що має характер статусної дихотомії. Це свідчить про те, що діти є найдорожчими для матері, відповідно і мати – для своїх дітей, а звідси і досить поширений в аналізованих текстах поета мотив повернення до отчого дому; і відчуття ніжності, трепетного ставлення до матері; і супроводжуване теплим болем, смутком розуміння безповоротності її втрати, що відчутно в таких семантико-концептуальних смислах. Пор.: *«Мати моя, мати дорога, / Осінь ходить в полях, / Хай ані міжличка, ані юга / Не занесе твій шлях»* [1, с.94] або *«Я б тобі хліба приніс, якщо можна, / Я б тобі пісню приніс, якщо можна. / Мамо, до тебе немає дороги»* [1, с.259].

Свою синівську любов до матері А. Малишко передає такими епітетами *«рідна», «мила», «дорога», «старенька», «сухенька»,* що виражають позитивне смислове навантаження. Більшість із них є активно вживаними в українській етносимволіці, проте є й індивідуально-авторські репрезентанти концепту, вжиті частіше у порівняннях, напр.: *«сухенька, як грінка»*.

Як загалом і в українській етнотрадиції, **мати** в А. Малишка уособлює любов, мир, злагоду, зрештою – сам сенс життя. Яскравим свідченням цього є поетичні рядки, в яких досліджуваний концепт реалізує такі семантико-концептуальні смисли: **СКС «та, що є матір'ю для людей»:** *«У полку тебе назвали – мати, / А бійці назвалися – сини»* [1, с.41]; **СКС «та, що зцілює хворих»:** *«Скільки рук, обпалених між бою, / Ти злічила, вгору підняла»*[1, с.41]; **СКС «та, що наділена надприродними здібностями»:** *«Нашу матір / навіть куля клята обліта»* [1, с.41]; **СКС «та, яка дарує надію, щастя, долю»:** *«І рушник вишиваний на щастя, на долю дала»* [1, с.307].

Отже, концепт **мати** у поетиці А. Малишка є позитивно маркованим. Це свідчить про використання автором таких лінгвостилістичних засобів: **епітетів, метафор** (*«Мати... синові все небо чорне»* [1, с.462]), **порівнянь** (*«Ту, що в житті, наче ластівка з грому, / хлопця в дорогу проводила з хати»* [1, с.259]), **гіперболи** (*«І посміхнеться такою посмішкою, / Що я в житті вже ніде не знаходив»* [1, с.259]).

Узагальнюючи, зазначимо, що концептуалізований образ матері є наскрізним у художній картині світу А. Малишка. Він постійно звертався до образу матері, а материнський заповіт – жити по правді він проніс крізь усе своє життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малишко А. Поетичні твори. Літературно-критичні статті / Вступ. ст. О. Шпильової. / Малишко А.С. – К.: Наукова думка, 1988. – 736 с.
2. Словник української мови: В 11-ти т. / АН УРСР. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. ІУ. – 840 с.